

לפני עיוור לא תיתן מכשול

"לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשול ויראת מאלהיך אני ה'" (ויקרא יט יד).¹

ספרא קדושים פרשה ב

"ולפני עור לא תתן מכשול" - לפני סומא בדבר. בא ואמר לך: בת איש פלוני מה היא לכהונה? אל תאמר לו: כשרה, והיא אינה אלא פסולה. היה נוטל ממך עצה, אל תיתן לו עצה שאינה הוגנת לו. אל תאמר לו: צא בהשכמה שיקפחוהו ליסטים, צא בצהרים בשביל שישתרב; אל תאמר לו: מכור את שדך, וקח לך חמור, ואת עוקף עליו ונוטלה ממנו.² שמא תאמר: עצה טובה אני נותן לו! והרי הדבר מסור ללב, שנאמר: "ויראת מאלהיך אני ה'".³

רמב"ן בראשית פרק ג

ולא אמר באשה "ותאכלי מן העץ", כי היא נענשה על אכילתה ועל עצתה, כאשר נענש הנחש... כי העונש על העצה גדול על האכילה.⁴ והנה מכאן נוכל ללמוד עונש למחטיאי אדם בדבר, כאשר למדונו רבותינו (פסחים כב ב, ע"ז ו א) בפסוק ולפני עור לא תתן מכשול (ויקרא יט יד).⁵

שכל טוב (בובר) בראשית פרק כז פסוק יב

"אולי ימשוני אבי" ... שמא ימששני אבי בצואר או בפנים או בידים וימצאני חלק: "והייתי בעיניו כמתעתע" - שאני אומר לו שאני עשו והוא ימששני וימצא חלק הרי נמצאתי כמתעתעו בדרך. "והבאתי עלי קללה" - שהרי הוא מקללני על שאני מתעהו, וכן הוא אומר: ארור משגה עור (דברים כז יח): "ולא ברכה" - אפילו ברכה אחת שהוא עתיד ליתן לי, בסוף לא יתן לי.⁶

מסכת בבא מציעא דף ה עמוד ב

... ותיפוק ליה דהוה ליה רועה, ואמר רב יהודה: סתם רועה פסול! - לא קשיא, הא - דידיה, הא - דעלמא. דאי לא תימא הכי, אנן חיותא לרועה היכי מסרינן? והא כתיב: "לפני עור לא תתן מכשול"?! אלא: חזקה, אין אדם חוטא ולא לו.⁷

¹ וחזר העניין ונשנה בערבות מואב בספר דברים פרק כז, בציווי על מעמד הברכה והקללה בהר גריזים והר עיבל בכניסה לארץ: "אָרוֹר מְשֻׁגָה עוֹר בְּדֶרֶךְ וְאָמַר כָּל הָעָם אִמֵּן". ואנו נתמקד בנושא הכשלת או השגיית העיוור ונשאיר את קללת החרש להזדמנות אחרת.

² מה שאולי היינו מכנים היום עסקה שלא בתום לב.

³ ראה פירוש רש"י לפסוק אשר מצטט דברי ספרא אלה ומוסיף נופך משלו: "ולפני עור לא תתן מכשול - לפני הסומא בדבר לא תתן עצה שאינה הוגנת לו, אל תאמר מכור שדך וקח לך חמור, ואתה עוקף עליו ונוטלה הימנו. ויראת מאלהיך - לפי שהדבר הזה אינו מסור לבריות לידע אם דעתו של זה לטובה או לרעה, ויכול להשטט ולומר לטובה נתכוונתי, לפיכך נאמר בו ויראת מאלהיך המכיר מחשבותיך. וכן כל דבר המסור ללב של אדם העושהו ואין שאר הבריות מכירות בו, נאמר בו ויראת מאלהיך". וכן הוא בתמצית במדרש אגדה (בובר) ויקרא פרק יט: "ולפני עור לא תתן מכשול. מי שהוא עור בסחורה, או בדבר אחר, ותשיאנו עצה שהיא הוגנת לך ולא לך". כל זאת, להוציא מפירושם של כותים, צדוקים וקראים, שצמצמו משמעות פסוק זה למשמעותו המילולית. להלן.

⁴ בקטע זה של רמב"ן חלו כנראה ידיים ורבו השיבושים, אך הכוונה היא ברורה שעיקר עונשה של חוה, היה על העצה שנתנה לאדם. הנחש נענש על ההסתה. אדם על האכילה. חוה על האכילה וגם ובעיקר על העצה לאדם שיאכל. ראה מפרשי הרמב"ן.

⁵ איסור "לפני עיוור לא תיתן מכשול" הוא בראשיתי ובסיסי ונמצא כבר בחטא הראשון בהיסטוריה. בתחילת התורה, עוד לפני כל האיסורים והלאווים האחרים! למרות שיש מקורות רבים בתלמוד לאיסור זה, נראה שלא בכדי מביא הרמב"ן את הגמרא בפסחים ובעבודה זרה ששנה על איסור "לפני עיוור" בשאינם יהודים, שהרי באדם וחווה עסקינן. ולעצם העניין, "לפני עיוור" הוא בגדר מחטיא את חברו. לא רק נותן עצה לא הוגנת או מידע מוטעה, כדברי הספרא, אלא מחטיא ממש. ראה גם פירוש המשנה לרמב"ם מסכת שביעית פרק ה משנה ו: "אמר ה' ולפני עור לא תתן מכשול, הכוונה בזה, שמי שעוורה אותו התאוה והדעות הרעות, אל תעזרהו על עורו ותוסיף להתעותו. ולפיכך אסור לסייע לעבריניים בעשיית העבירות, ולא לגרום למה שיביאם לכך, אלא נעשה בהיפך".

⁶ הרי לנו עוד מקרה מספר בראשית, יעקב כלפי יצחק אביו, אלא שהפעם האסמכתא היא על הפסוק "ארור משגה עיוור בדרך" מספר דברים, ולא בכדי. מטרת הטעיית הסומא - יצחק - היא ברכה, אומר יעקב (למי? לרביקה?), והתורה אומרת שסופו של המְשֻׁגָה היא אריה, אז מה עשיתי? וכאן גם יש לנו סומא ממש, לא "סומא בדבר" כלשון הספרא. ועד כאן באגדה ובספר בראשית. נעבור כעת לבירור מסוים של הצד ההלכתי של "לפני עיוור לא תיתן מכשול" שרוב מקורותיו הם בתלמוד (הבבלי). להפתעתנו, אין שימוש בכלל זה במדרשי האגדה, רבה, תנחומא, פסיקתא וכו' כפי שאולי שהיינו מצפים. הכל הוא דיון הלכתי, גם המעט שמצאנו הוא במדרש ספרא לעיל, שהוא בעצם מדרש הלכה. אין כמעט שימוש בכלל זה ברמה האגדית ומעניין מדוע.

⁷ מסקנת הגמרא היא שבמקרה הספציפי הזה - מסירת בהמות לרועה - אין בעיה של "לפני עיוור לא תיתן מכשול", למרות הכלל "סתם רועה פסול", משום שאנו מניחים שלא ירעה את הבהמות בשדות זרים ויעבור על גזל, משום שהן אינן שלו ו"חזקה אין אדם חוטא ולא לו". אבל בעיקרון, ניתן ללמוד מגמרא זו שהאיסור של לפני עיוור הוא לא רק בהחטאה והסתה לחטא כמו המקרה של חוה, ולא רק במתן מידע או עצה מוטעים כמו בספרא, אלא גם בכל מקרה בו סביר שמישהו יעשה דבר לא תקין בעקבות פעולה שלך. למשל,

מסכת חולין דף ז עמוד ב⁸

כאשר בא (רבי פנחס בן יאיר) להיכנס לחצר של רבי, ראה שם פרדות לבנות.⁹ אמר רבי פנחס: מלאך המוות בביתו של זה ואני אסעד אצלו? שמע רבי, יצא לקבל פניו ואמר (הבטיח) לו: אמכור אותן. אמר לו רבי פנחס: "ולפני עור לא תתן מכשול".¹⁰

מסכת מועד קטן דף יז עמוד א

שפחה של בית רבי ... חזיתיה לה הוא גברא דהוה מחי לבנו גדול.¹¹ אמרה: ליהוי ההוא גברא בשמתא, דקעבר משום "ולפני עור לא תתן מכשול".¹² דתניא: ולפני עור לא תתן מכשול - במכה לבנו גדול הכתוב מדבר.¹³

מסכת בבא מציעא דף עה עמוד ב

ואלו עוברין ב"לא תעשה": המלוה והלוה והערב והעדים. וחכמים אומרים: אף הסופר. עוברים משום "לא תתן" (ויקרא כה לו), ומשום "אל תקח מאתו" (שם לו),¹⁴ ומשום "לא תהיה לו כנושה" (שמות כב כד), ומשום "לא תשימון עליו נשך" (שם), ומשום "ולפני עור לא תתן מכשול ויראת מאלהיך אני ה' " (ויקרא יט יד).¹⁵ גמרא: ... אמר אביי: מלוה עובר בכולן, לזה עובר משום "לא תשיך לאחיך", "ולאחיך לא תשיך", "ולפני עור לא תתן מכשול".¹⁶ ... אמר רב יהודה אמר רב: כל מי שיש לו מעות, ומלוה אותן שלא בעדים - עובר משום ולפני עור לא תתן מכשול.¹⁷

מסכת מועד קטן דף ה עמוד א

משנה: משקין בית השלחין במועד ובשביעית ... ומתקנין את המקולקלות במועד. ומתקנין את קלקולי המים שברשות הרבים ... ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת מקוות המים, ועושין כל צורכי הרבים, ומצינין את הקברות ... אביי אמר מהכא: "ולפני עור לא תתן מכשול".¹⁸

למסור נשק לאדם שחשוד באלימות, כרטיס אשראי למי שחשוד בממון וכו'. לא להעמיד אדם במצב שסביר מאד שלא יעמוד בו וייכשל. ראה שוב ברמב"ם והפעם מהיד החזקה הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק יב הלכה יד: "כל שאסור למכור לגוי אסור למכור לישראל שהוא ליסטיס, מפני שנמצא מחזק ידי עובר עבירה ומכשילו. וכן כל המכשיל עיוור בדבר והשיאו עצה שאינה הוגנת או שחזק ידי עוברי עבירה שהוא עיוור ואינו רואה דרך האמת מפני תאוות לבו, הרי זה עובר בלא תעשה שנאמר: ולפני עור לא תתן מכשול. הבא ליטול ממך עצה תן לו עצה ההוגנת לו". ועל היחס לגוי בד"ץ "לפני עיוור לא תיתן מכשול", נראה להלן.

⁸ הרשינו לעצמנו לתרגם תרגום חופשי קטע זה בגמרא (כולל הוספת הסברים בסוגריים). ראה שם הסיפור המלא על התנהגותו של ר' פנחס בן יאיר שבתחילה כיבד את רבי יהודה הנשיא כאשר הסכים לסעוד אצלו ובסוף העיר לרבי על פרדותיו הלבנות, ויחד עם זאת לא נתן לו שום אפשרות להיפרד מהן. על ר' פנחס בן יאיר כבר זכינו לדון פעם בדברינו [בין גמלינו של אברהם אבינו לחמורו של פנחס בן יאיר](#) ובע"ה נזכה לחזור ולהרחיב בדמות מיוחדת וחמורת סבר זו.

⁹ פרדות מאוד חזקות ועצבניות שבעיטה שלהם היא מסוכנת ועלולה להיות קטלנית.

¹⁰ ואם תמכור אותן הן עלולות לגרום נזק אצל מישהו אחר. האיסור לפני עיוור לא תיתן מכשול כאן, הוא בהימנעות ממכירת "מקח רע" שעלול לגרום נזק ללוקח, בלי שהוא מודע לכך. נראה שיש כאן הארה מכיוון אחר ובמובן מסוים אף פשוט יותר. לא הכשלה בענייני איסור והיתר, החטאה, הטעיה במקח וממכר והתנהגות מסחרית, אלא בגרימת נזק! הכשלה במובן הפשוט והפיסי כמו השמת רגל. זאת ועוד, נראה שר' פנחס בן יאיר סבור שעצם החזקת הפרדות האלה היא כמו החזקת כלב רע וסולם רעוע שהוא עצמו איסור עוד לפני שנגרם נזק כלשהוא. ולכן גם האיסור של "לפני עיוור" הוא בעצם העברת חפץ כזה ואינו מותנה בנזק ממשי שייגרם.

¹¹ שפחתו של רבי, הידועה לנו כתלמידת חכמים ואישה משכלת (ראה למשל ראש השנה כן ע"ב), ראתה איש אחד מכה את בנו הגדול. אמרה: יהא אותו האיש בנידוי משום שעבר על האיסור של לפני עיוור לא תתן מכשול, שכן הבן יכול לכעוס ולהכות חזרה את אביו ולעבור בכך על האיסור של מכה אביו ואמו. כאן, לפני עיוור, הוא בהקשר פדגוגי וחינוכי איזה סוג עונש מתאים לאיזה גיל. מה שמפליא בסיפור זה הוא התוקף והעוצמה של דיבורה של שפחתו של רבי שיש בכוחה לגזור נידוי. ראה שם כל המקרים הקשים האחרים של נידוי, החל מרב יהודה שנידה אדם תקיף ולבסוף חלה וכלה בריש לקיש שנידה אדם שפרץ לפרדסו ובסוף התחרט ונאלץ לחפשו ולהישאל על נידויו. וסיפורה של שפחתו של רבי עומד בתווך ביניהם "ולא נהגו חכמים קלות ראש בנידויה שלוש שנים".

¹³ ראה מסכת קידושין לב ע"א שרב הונא קרע בגד שיראי בפני בנו על מנת לבדוק אותו אם יכעס. והגמרא שואלת שם איך הוא עשה זאת, הרי הוא עובר על לפני עור לא תתן מכשול, שהרי הבן יכול לכעוס ולעבור על מצוות כיבוד אב ואם! תשובת הגמרא היא שרב הונא מחל על כבודו. ואב שמחל על כבודו – כבודו מחול. נראה עדיין ששפחת רבי לא הייתה מסכימה עם רב הונא ...

¹⁴ ויקרא כה לו-לז: "אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך וחי אחיך עִנְיָן. אֵת כִּסְפְּךָ לֹא תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמִרְבִּית לֹא תִתֵּן אֶלְכָּךְ".

¹⁵ עד כאן המשנה, בבא מציעא פרק ה משנה יא. ומלשון המשנה לא ברור מי עובר על מה. האם כולם עוברים על כל הלאווין?

¹⁶ לענייננו, הן המלוה והן הלוה עוברים על "לפני עיוור לא תיתן מכשול"! מלבד עצם העניין שהמלוה מכשיל את הלוה (מנצל את מצוקתו? ראה רש"י) והלוה מכשיל את המלוה (דוחק בו? ראה שוב רש"י), יש כאן חידוש גדול של הכשלה הדידית! אולי זה משום שהם עוברים על לאווים שונים. הלוה מכשיל את המלוה ב-"לא תתן", "אל תקח מאתו", "לא תהיה לו כנושה" ו-"לא תשימון עליו נשך"; ואילו המלוה מכשיל את הלוה ב- "לא תשיך לאחיך ... ולאחיך לא תשיך ...". הלאו היחיד המשותף הוא "לפני עיוור לא תיתן מכשול", אבל הוא לאו תוצאתי. ועדיין הנושא צריך עיון וכל המאיר עינינו יבורך בלא ריבית!

¹⁷ וגם זה "לפני עיוור לא תיתן מכשול"! הלוות בלא עדים. מדוע? "שעולה על רוחו של לווה לכפור" (רש"י), "שעלול להיגרם מכשול בדבר, שמא יתפתה אותו אדם ולא ירצה לפרוע" (שטיינזלץ). אז אולי כל הנאמנות וערבויות בע"פ ותקיעות כף הן בעצם מכשול?

מסכת פסחים דף כב עמוד ב

תניא, רבי נתן אומר: מנין שלא יושיט אדם כוס יין לנזיר, ואבר מן החי לבני נח - תלמוד לומר: "ולפני עור לא תתן מכשול".¹⁹

עבודה זרה דף ו עמוד א

... אי אמרת משום עור לא תתן מכשול - הא אית ליה לדידיה. וכי אית ליה לא עבר משום עור לא תתן מכשול? והתניא, אמר רבי נתן: מנין שלא יושיט אדם כוס של יין לנזיר, ואבר מן החי לבני נח? ת"ל: ולפני עור לא תתן מכשול... הכא במאי עסקינן? - דקאי בתרי עברי נהרא. דיקא נמי, דקתני לא יושיט ולא קתני לא יתן, ש"מ.²⁰

מסכת נדרים דף סב עמוד ב

רב אשי הוה ליה ההוא אבא, זבניה לבי נורא.²¹ א"ל רבינא לרב אשי: האיכא "לפני עור לא תתן מכשול"! אמר לו: רוב עצים להסקה ניתנו.²²

מדרש תהלים (בובר) מזמור קמו פסוק ה

"ה' פוקח עורים" - אין צער גדול ואין יסורים גדולים וקשים כעורון עינים.²³ למה הדבר דומה? למי שהיה מעביר משאות של גמלים ושל חמורים טעונין ועוברין בדרך. נתנו על אחד מהם משאוי שוה לכלם, ועוד טענו מזונותיהן של כולם על אחד מהם. והיה מזהיר עליו ואומר: היזהרו בו שלא תבן נתון בו, אלא אני יודע מה נתתי עליו. נכנסו למדינה באו להתיר מן הבהמה, אמר להן בעל הבית: מזה התירו תחילה שטענתי עליו יותר מכלן. כך הקב"ה מצווה על העורים, שאין יסורים גדולים מהם. וכן הוא אומר: "ארור משגה עור בדרך" (דברים כז יח). וכשיבוא לרפאות העולם, אינו מרפא תחלה אלא העורים, שנאמר: "ה' פוקח עורים".²⁴

¹⁸ הגמרא שם מחפשת אסמכתאות לכך שמלאכות מסוימות מותרות בחול המועד. ראה בשטיינזלץ שם שמביא בשם הריטב"א שבאמת ההיתר הוא מפני צורך הרבים (או דבר האבד), שבכגון אלה מקילים במלאכת חול המועד שהיא איסור מדרבנן ולא מהתורה. אבל בקשו אסמכתא (שאולי יש בה גם אמצעי לזכירה בע"פ) להיתר לציין (לסמן) את הקברים. הגמרא מציעה שם מקורות אחרים, כגון הפסוק: "וטמא טמא יקרא" (ויקרא יג מה), אך אביי מעדיף את הפסוק שלנו: "לפני עיוור לא תיתן מכשול". לא להכשיל את הכהנים וכל מי שמקפיד על טומאה וטהרה. ובאמת זו נראית אסמכתא ולא עיקר הדין שהרי אין כאן השמת מכשול כלל, אלא אזהרה ומניעה. ויש שרוצים ללמוד מכאן שבגדר איסור "לפני עיוור" כלולה גם חובה לפעולת מניעה ולא רק הימנעות מהכשלה או החטאה, מעין מצוות תוכחה או הפרשת חבר מאיסור שהוא הרחבה גדולה של העניין. ראה פירוש תורה תמימה על הפסוק הערה פב.

¹⁹ זו הגמרא שכבר ראינו לעיל שרמב"ן מביא בהקשר עם החטא של חוה ובכך אולי חזרנו לפירוש הבסיסי והיסודי של "לפני עיוור לא תיתן מכשול" - לא לסייע בעבירה. אבל מה שמעניין אותנו כאן היא תחולת דין "לפני עיוור" גם על גויים, נכון יותר, ביחס לגויים, היינו, שלייהודי אסור להכשיל גוי. ואולי לא רק בשבע מצוות בני נח שהם מצווים עליהם, אלא גם במידע מוטעה ועצה שאיננה הוגנת כפי הספרא בו פתחנו. ראה גם בבא מציעא צ"ב לגבי מכירת בהמות לגויים שיש חשש שיסרסו אותן: "בני נח מצווין על הסיורס, וקא עברי משום ולפני עור לא תתן מכשול". וראה מסכת כלה רבתי פרק ט הלכה ח: "כל דבר של תקלה, אסור לעשות, דכתיב ולפני עור לא תתן מכשול. איבעיא להו: ירך שנתבשל בה גיד הנשה, מהו לשלחה לגוי? אבר מן החי לא תבעי לך, דאמר מר: בני נח מצווין אף על הסיורס, וקא עבר משום ולפני עור לא תתן מכשול, אבל הכא לא, או דילמא לא שניא? תא שמע שולח אדם לנכרי ירך שגיד הנשה עמה". מעניין מדוע עלה הנושא של גיד הנשה שאיננו בגדר שבע מצוות בני נח. האם משום שהוא נזכר בספר בראשית?

²⁰ הגמרא דנה באיסור המסחר עם גויים עובדי עבודה זרה לפני ימי אידם (חגיגה) וסיבתו. מסקנתה היא שאם הסיבה היא משום לפני עיוור לא תיתן מכשול, אזי במקרה שיש לגוי את צרכיו לחג אין איסור. במקרה כזה, אי אפשר לומר שיהודי הכשיל אותו. וכן הוא שם לגבי נזיר שמדובר בשני עברי הנהר, היינו לא היה לנזיר יין בצד שלו והושטת היין מעבר לנהר היא שאפשרה לנזיר ע"י הערה קודמת לגבי נזיר. בכך מצמצמת הגמרא כאן את המשנה של רבי נתן ביחס לאיסור לפני עיוור ביחס לגויים. דיון מעניין נוסף הוא לגבי כותים (וצדוקים וקראים) שפירשו את הפסוק כפשוטו: "לפני עיוור לא תיתן מכשול", כמכשול פיסי בלבד, ללא כל המדרשים וההרחבות של חז"ל, באילו מקרים יש איסור לפני עיוור בהקשר איתם. ראה גמרא עבודה זרה כב ע"א וכן נידה נז ע"א ולא נוכל להרחיב כאן.

²¹ לרב אשי היה יער (אבא בארמית) והוא מכר עצים למקדש האש (בי נורא) שהוא בית עבודה זרה פרסית (מהתקופה הסאסאנית).

²² אפשר להקל ולהניח שגם עצים הנמכרים למקדש אש פרסי שהוא עבודה זרה ללא ספק, רובם מיועדים להסקה, ביטול חימום ושאר צרכים אנושיים-ביתיים ולא לפולחן עבודה זרה. החידוש בגמרא זו הוא שמכירת עצים לגוי שעובד עבודה זרה הוא עבירה על איסור לפני עור לא תיתן מכשול? מי פה העיוור? מה פה המכשול? על כרחנו צריך לומר שהוא מהטעם שבני נח הצטוו על עבודה זרה ויהודי מצווה לא להכשילם! ולהלכה, ראה ברמב"ם הלכות עבודה זרה פרק ט הלכה ו: "דברים שהן מיוחדין למין ממני עבודת כוכבים שבאותו מקום, אסור למכור לעובדי אותה עבודת כוכבים שבאותו המקום לעולם. ודברים שאינן מיוחדין לה, מוכרין אותם סתם. ואם פירש העובד כוכבים שהוא קונה אותם לעבודת כוכבים אסור למכור לו, אלא אם כן פסלו מלהקריבו לעבודת כוכבים, לפי שאין מקריבין חסד לעבודת כוכבים". האם ניתן להסביר את מעשהו של רב אשי לאור הלכה זו?

²³ ומה באשר לחרשות? ראה מסכת סנהדרין סו ע"א: "לא תקלל חרש - באומללים שבעמך הכתוב מדבר". הגבלנו את דיונו לדין הכשלת או השגית העיוור וה' יזכנו השלים עניין קללת החרש בשנה האחרת.

²⁴ המשך המדרש שם גולש לעניין העוורון והחרשות הסימבוליים: "ומי הן העורים? הדורות האלו שהולכות בתורה כעורים, שנאמר: נגששה כעורים קיר (ישעיה נט ז) - כולם קורין ואין יודעין מה הן קורין, שונין ואין יודעין מה הן שונין, אבל לעתיד לבוא אז תפקחנה עיני עורים (שם לה ה). אבל נראה לנו שמותר לסיים את המדרש גם בנקודה בה עצרנו ולהישאר בהזדהות פשוטה ואנושית עם

שבת שלום
מחלקי המים